Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute
e-ISSN: 2822 - 3136
Yıl / Year: 2025 - Sayı / Issue: 69

İşveren-Hükümet İşbirliği: 1987 İşçi Grevleri'nde Grev Kırıcılık

Employer-Government Collaboration: Strikebreaking in the 1987 Labor Strikes

İlknur KARANFİL
Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye
Asist. Prof., İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Political Science and International Relations, Istanbul, Türkiye
Orcid: 0000-0001-5617-6281 ilknurrkaranfil@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Karanfil, İ. (2025). İşveren-Hükümet İşbirliği: 1987 İşçi Grevleri'nde Grev Kırıcılık. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute,* 69, 18-28.
Karanfil, İ. (2025). Employer-Government Collaboration: Strikebreaking in the 1987 Labor Strikes. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 69, 18-28.

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi
Received/Geliş Tarihi: 10 July 2024 / 10 Temmuz 2024
Accepted/Kabul Tarihi: 21 July 2025 / 21 July 2025
Published/Yayın Tarihi: 30 September 2025 / 30 Eylül 2025
Pub Date Season/Yayın Sezonu: September / Eylül
Issue/Sayı: 69
Pages/Sayfa: 18-28
Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (İlknur KARANFİL).
Conflict of Interest/Çıkar Beyanı
There are no conflicts of interest./Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması yoktur.
Declaration of Authors' Contribution/Yazarların Katkı Oran Beyanı
This article has one author and the contribution rate of the author is 100 %/Bu makale tek yazarlıdır ve yazarın katkı oranı yüzde 100'dür.
Copyright & License/Telif Hakkı ve Lisans: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0./Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0lisansı altında yayımlanmaktadır

Öz

Bu çalışmada 12 Eylül darbesi sonrasında kabul edilen yeni Sendikalar Kanunu (SK) ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu (TİSGLK) ile değişen endüstri ilişkileri bağlamında ilk gerçekleştirilen işçi grevleri ele alınmaktadır. Darbe sonrası 1961 Anayasası ile gelen hak ve özgürlükler kısıtlanmış, sendikaların grev ve toplu sözleşme yapması belli kriterlere bağlanarak zorlaştırılmıştır. 1987 yılında, Netaş grevi, Kazlıçeşme deri işçileri grevi, Petrol ve kimya sanayii işçileri grevi ve Seydişehir Aliminyum grevi gerçekleştirilmiştir. 1987 yılında gerçekleşen 12 Eylül sonrası ilk grevler, ücretlerin darbe sonrasında eridiği dönemi telafi edecek kazanımları beraberinde getirmiştir. Ancak diğer yandan işverenlerin hükümetin göz yumması ile grev kırıcılığına başvurduğu bir dönem de olmuştur. Darbe sonrasında iktidara gelen Özal hükümetinin işveren yanlısı tavrı da grev kırıcı faaliyetlerin güçlenmesine yol açmıştır. Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri arşivlerinde Kasım 1986- Aralık 1987 aralığında yapılan gazete taraması sonucu elde edilen verilerle grev kırıcı faaliyetler ve grevler sırasında yaşananlar ortaya konulmuştur. Çalışmada, 1987 grevlerinin kazanımla sonuçlanmasının sendikal hareketi canlandırdığı ancak grev kırıcı faaliyetlerin dönemin hükümetinin işveren yanlısı tavrından ötürü güçlendiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

İşçi grevi, Grev kırıcılık, 12 Eylül Darbesi, Toplu pazarlık, işçi hareketi, Türkiye

Abstract

This study examines the first labor strikes in the context of the new Trade Unions Law (SK) and Collective Bargaining, Strike and Lockout Law (TİSGLK) adopted after the September 12 coup in the context of changing industrial relations. After the coup d'état, the rights and freedoms introduced by the 1961 Constitution were restricted, and it became more difficult for trade unions to strike and collectively bargain with certain criteria. In 1987, Netaş strike, Kazlıçeşme leather workers' strike, Petroleum and chemical industry workers' strike and Seydişehir Aluminum strike took place. The first post-September 12 strikes in 1987 brought gains to compensate for the post-coup period of wage erosion. On the other hand, there was also a period when employers resorted to strike-breaking with the connivance of the government. The pro-employer attitude of the Özal government that came to power after the coup also led to the strengthening of strike-breaking activities. With the data obtained from the newspaper archives of Cumhuriyet and Milliyet newspapers between November 1986 and December 1987, strikebreaking activities and what happened during the strikes are revealed. The study concludes that the victorious outcome of the 1987 strikes revitalized the trade union movement, but scab activities were strengthened due to the pro-employer stance of the government of the period.

Keywords

Worker strike, Strikebreaking, September 12th coup, Collective Bargaining, Labor movement, Turkey

Giriş

Bu çalışma, 12 Eylül 1980 ile bıçak gibi kesilen Türkiye'deki işçi sınıfı eylemlerinin 12 Eylül sonrasında hangi koşullarda gerçekleştiğini ve ilk büyük işçi grevi olan Netaş başta olmak üzere, onu izleyen aylarda binlerce işçinin greve gittiği 1987 yılı grev dalgasını ele alacaktır. Bu grevlerde hükümetin ve işverenin tavrı incelenecek, 12 Eylül sonrası çalışma ilişkilerinin Özal hükümeti tarafından işveren yanlısı bir tutumla yönetildiği ve bunun bir yansımasının da grevkırıcı faaliyetler olduğu ortaya konacaktır.

Çalışmanın birtakım sınırlılıkları ve varsayımları mevcuttur. İlk sınırlama 12 Eylül Düzeni'nin nasıl ele alındığıyla ilgilidir. 12 Eylül Türkiye'nin neo-liberal düzene geçişini olağanüstü/askeri bir yönetimle sağlamış, buna bağlı olarak sosyal sınıflar arasındaki çatışma ve uzlaşmazlıkları sermaye sınıfı lehine çözmüştür (Ozan, 2012). Bilindiği gibi 1960-80 arası işçi sınıfı hareketinin yükselişine, 1982 anayasası ve 1983 Sendikalar Kanunu (SK) ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu (TİSGLK) ile set çekilmiş, 12 Eylül darbesinden alınan güçle işçi hareketi durdurulmuştur. Bu çalışmada, Ebru Ozan Deniz'in yaptığı değerlendirme doğrultusunda 12 Eylül askeri rejmi, sermaye ve işçi sınıfı çatışmasının yol açtığı hegemonya krizini sermaye lehine ve onun talepleri doğrultusunda çözerek aşan olağanüstü bir yönetim biçimi olarak ele alınmıştır (Ozan, 2012, s. 22). 12 Eylül, yükselen sınıf mücadelesini bastırarak ücretlerin baskı altına alınmasını sağlamış, ihracat yönelimli ve serbest piyasaya dayalı bir döneme geçiş önündeki engelleri kaldırmıştır. 12 Eylül Düzeni'nden kasıt, bu çalışmada neo-liberalizme geçişin ilk aşaması olacaktır. Askeri darbe sonrasında yapılan Kasım 1983 seçimleriyle iktidara gelen Turgut Özal ve Anavatan Partisi (ANAP), 24 Ocak kararları ile başlayan sermaye yanlısı neoliberal politikaları derinleştirmiştir (DİSK-AR Raporu, 2020, s. 10).

1980 sonrası dönemde, 1970'lerde edinilen neredeyse bütün sınıfsal kazanımlar kaybedilmiş ve bölüşüm ilişkileri işçi sınıfının aleyhine olacak biçimde şekillenmiştir. Korkut Boratav'ın belirttiği gibi askeri yönetim ve sonrasındaki ANAP döneminde sınıflararası ve sınıf-içi gelir dağılımında değişiklikler olmuştur ve gelir dağılımı emekçiler aleyhine devletin bilinçli müdahalesi sonucu değişmiştir. Boratav ayrıca 12 Eylül ve ANAP dönemlerinin sınıfsal perspektif açısından belirgin bir süreklilik taşıdığını vurgulamaktadır (Boratav, 1991, s. 25).

Çalışmada, 1986-1987 yılları arasında Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinin yanı sıra sendika yıllıkları taranmıştır. 1987'deki Netaş grevi, neo-liberalleşen Türkiye koşullarında yapılan ilk grev olarak ele alınmış, bu grev ve onu izleyen başka büyük grevlerden işçilerin kazanımla çıktığı gösterilmiştir. Diğer yandan, hükümetin yeni yasaları uygulamasında ortaya çıkan sorunların grevlerin kazanılmasını zorlaştırdığı, hükümetin ve kolluk güçlerinin kimi işverenlerin grev kırıcılık yapmalarına engel olmadıkları ortaya konulacaktır. Diğer yandan hükümetin, grevler karşısında sendikalara karşı olumsuz tavır aldığını gösteren açıklamalar ve eylemlerde bulunduğu gösterilecektir.

Uluslararası Ekonomide Dönüşüm: Neoliberalizm, İşçi Sınıfı ve Sendikalar

1970'lerin ikinci yarısından başlayarak 1980'leri etkisi altına alan neoliberal politikalar tüm dünyada işçi hareketini derinden etkilemiştir. Gelişmiş endüstriye sahip Batı'da özellikle Amerika ve İngiltere'de ortaya çıkarak yayılan yeni/neo liberal ekonomik yapılanma, 1970'lerde enflasyon ve işsizliğin önemli ölçüde artmasına ve tam istihdamı hedefleyerek mevcut ulusal talebin istikrarının korunmasına dayalı Keynezyen ekonomik yapının artık işlememesine karşı bir çözüm olarak görülmüştür (King&Wood, 1999, s. 373).

Bu dönemde artan uluslararası ticaret, gelişmiş endüstrilerin üretimin maliyetini azaltarak dünyanın geri kalanındaki üreticilerle rekabet etmeyi tercih etmesine neden oldu (King&Wood, 1999, s. 376). Sermayenin üretim maliyetlerini kısma amaçlı politikaları ücretlerin baskılanmasını da içermektedir. Çalışanları temsil eden sendikaların pazarlık gücünün yasal olarak azaltılması için ve işçi ücretlerini baskılamak için çalışma ilişkilerinde ve tüm ekonomide yapısal dönüşümü gerçekleştirmeye kararlı neoliberal hükümetler işbaşına geldi. ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de Margaret Thatcher1980'ler başında iktidara gelerek ciddi bir neoliberal ekonomik yapılanma başlattılar. Özellikle Kuzey Amerika'da sendikaları işyerinde, toplu pazarlıkta zayıflatmayı hedefleyen organizasyonel "esneklik" ve diğer emek piyasası politikaları desteklendi (Albo, 2008). Firmalara sağlanan organizasyonel esneklik sayesinde, ABD'deki çok uluslu şirketler, sendikaların toplu pazarlıkta zayıf olduğu, işçilere sunulan sosyal güvencenin yetersiz olduğu Meksika gibi Güney Amerika ülkelerine fabrikalarını taşıdılar. Diğer yandan işsizlik sigortası ve sosyal yardım programlarına çalışanların erişimi oldukça zorlaştırıldı. Böylece yönetim ücretleri baskı altına alabildi ve toplu pazarlıkta sendikalar güçsüz duruma düşmeye başladılar (Albo, 2009, s. 122-124).

ABD ve İngiltere'de başlayan dönüşüm, sermaye gruplarının uluslararası rekabette güçlenmesi ve üretim maliyetlerinin azaltılması amacıyla yeni sağ partilerin iktidara geldikleri farklı ülkelere yayıldı. Türkiye'de 1980 yılında alınan 24 Ocak kararları ve 12 Eylül darbesi sonrası başlatılan yapısal dönüşüm sürecini de firmaların maliyetlerini azaltmak ve ücretleri baskılamak için sendikaların gücünü kırmayı hedefleyen küresel neoliberal dönüşümün bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür.

1980'ler (devamında 1990'lar) sendikaların üye ve güç kaybetmeye başladığı bir dönem olmuştur. Dolayısıyla özellikle gelişmiş ülkelerde sendikalaşma oranı düşüşe geçmiştir. Batı Avrupa'daki bu düşüşün nedenleri arasında işsizliğin artması, yeni işe girenlerin genellikle sendikaların daha az kapsadığı alanlarda ve işyerlerinde işe girmesi, ve kamu istihdamının daralması gibi nedenler gösterilmektedir (Checchi&Visser, 2005). Yeni alanlardan kasıt ise sanayi yerine hizmet sektörünün genişlemesidir. Buna dikkat çeken ve 16 OECD ülkesi kapsamında yapılan çalışma da, sendikalaşmada düşüşü ülkelerdeki sanayisizleşme eğilimi ve göçmen işgücünün artışıyla açıklamaktadır (Sung Lee, 2005). Diğer yandan sendikaların güç ve üye kaybetmesine neden olanın sosyal demokrat partilerin seçimleri kaybetmesi ve emek piyasasının kurumlarının değişimi olduğu öne sürülmüştür (Western, 1995). ABD ve İngiltere örneği de bunun en net göstergesi olmuştur. Öte yandan emek piyasasındaki dönüşüme, sosyal güvenlik kurumlarının dönüşümünün eşlik etmesi genel olarak sendikaların güçlü olduğu tüm ülkelerde işçi hareketinin duraklama dönemine girmesine, toplu pazarlıkta elinin zayıflamasına yol açmıştır.

Türkiye'de uluslararası ekonomideki bu gelişmelerden payını almıştır. Neoliberalizmin beraberinde getirdiği ekonomik dönüşümün yanı sıra siyasi rejim değişikliğinin de Türkiye'deki işçi hareketine darbe vurduğunu söylemek mümkündür. 12 Eylül ile beraber zaten ülkenin en güçlü konfederasyonlarından DİSK'in kapatılması hatta yönetici kadrolarının ağır suçlarla yargılanması sendikaların zayıflatılmasına neden olan en önemli etkenlerden biridir. Buraya üye birçok işçi sendikasız kalmıştır. Olağanüstü hal 1983'te sonlandıktan sonra sadece Türk-İş'in faaliyetlerine izin verilmiş, ancak değişen kanunlar sendikaların yetki almasını, toplu pazarlık ve grev yapmasını zorlaştırmıştır. 1980-1987 arasındaki yaşanan sendikal durgunluk sürecini 1987 yılında yapılan bir kısmı oldukça kalabalık katılımlı grevler bitirmiştir. Bu grevler sendikal alandaki umutsuz atmosferi değiştirmiştir.

12 Eylül Öncesi Türkiye'de İşçi Hareketi

Türkiye'de ilk sendikalar ve onun çekirdeği olan işçi büroları 1947'de CHP tarafından kurulduklarından işçinin talebinden çok iktidarla uzlaşmayı birinci sıraya koyan bir anlayışa sahipti (Güzel, 1995, s. 207-209). Ancak grev hakkından muzdarip bir sendikal hareketin güçlenmesinin bir olanağı yoktu. Türkiye'de grev/toplu sözleşme hakkını tanıyan 1961 Anayasası sonrası sendikal mücadele de işçi hareketiyle birlikte gelişti.

Türk-İş 1960'larda partiler üstü ve uzlaşmacı bir sendikacılık örneği sunuyordu. Kuruluşundan itibaren yöneticileri eğitimlerini Amerikalı sendikacılardan almış, Amerikan tarzı sendikacılığı Türkiye'ye taşımışlardı ve Amerikan sendikalarından maddi destek almaları tartışma konusu olmuştu. Sınıf sendikacılığı yerine siyasi partilerin politikalarından tamamen uzak duran bir yaklaşımları söz konusuydu (Çelik, 2010, s. 442-451). Partiler üstü sendikacılığın sendikanın bağımsızlığı adına savunulmasına yönelik, ABD etkisinden bağımsız bir yönelim de ortaya çıkmış, TİP, CHP, DP partilerinden gelen sendikacılar, sendikaların siyasi partilerden bağımsız hareket etmesine yönelik bir protokol imzalamışlardır (Çelik, 2010, s. 459-460).

Bu yaklaşım Türk-İş'in anti-komunist bir çizgide sol karşıtı siyaset yapmaya başlaması ile değişmiştir. Bu tavrın devletin resmi politikalarını desteklemeyi engellemediğine de dikkat çekilmiştir (Çelik, 2020, s. 462-465). 1961 Anayasası'nın verdiği grev hakkının kullanılması önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin düzenlediği Saraçhane mitingi, siyasal anlamda güçlenen bir işçi hareketinin ve değişen sendikal anlayışın da habercisi olmuştur (Koçak&Çelik, 2016). Diğer yandan 1965 seçimleri ile meclise giren sendikacılar da hür sendikacılığın grev hakkının kullanımı ile olacağını vurgulamışlardır (Çelik, 2010, s. 474). Bu süreç DİSK'in (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Bu dönemde AP'ye yakınlaşan Türk-İş'e karşı sınıf ve kitle sendikası olma amacıyla DİSK kurulmuştur. Sendikalar arasındaki rekabet yüzünden gerçekleşen grev sayısı artmıştır. Bu dönemde grev sayısının işçi eylemleri arasındaki oranı %90 iken 1968'den itibaren ise grev dışı işçi eylemlerinin artış göstermesiyle bu oran %60'lara geriledi. (Çap ve Durmuşkaya, 2014, s. 36-37). Ancak 1968'den sonra işçi hareketi pasif direniş ve yürüyüş düzenleme gibi eylemlerde bulunmuştur.

12 Mart 1971'de gerçekleşen askeri darbeyle yükselen sola ve işçi hareketine engel olunmaya çalışılmıştır. Ancak 1972-1980 yılları arasında da işçi eylemleri ve grevleri sürmüştür. 1972-1974 yılları arasında işçi grevleri artış göstermiş ve işçi hareketi eylemleri içerisinde grevlerin oranı artmıştır. Özellikle 1972'de gerçekleşen işçi eylemlerinin %90'ı grevdir. Grev dışı eylemlerin ise çoğu direniş biçimindedir (Çap ve Durmuşkaya, 2014, s. 37-38).

1970'lerin ikinci yarısına gelindiğinde işçi hareketi iyice siyasallaşmaya başlamıştır. MİSK (Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kurulmasıyla siyasal görüş farklılıkları yüzünden işçi sınıfı içi çatışmalar ortaya çıkmıştır. Dönemin önemli çatışmalarından biri de DİSK ve MİSK arasında gerçekleşmiştir. DİSK karşısında Türk-İş de adeta grev kararı almaya zorlanmıştır ancak genel dönemsel işçi eylemleri açısından grevler ve grev dışı eylemler oransal olarak eşittir (Çap ve Durmuşkaya, 2014, s. 37-38).

Grev dışı yöntemler genellikle iş yavaşlatma, yemek boykotu ve direniş şeklinde gerçekleşmiştir. Sendikalar arası rekabet şiddetlenirken işçi sınıfı da bu yıllarda yoğun bir siyasallaşma sürecine girmiştir. İşçiler siyasal amaçlı miting, yürüyüş,protesto vb. eylemlerde bulunmuşlardır. Yasadışı eylemlere daha sıklıkla başvurulmaya başlanmıştır (Kutal vd., 1998, s. 108-109).

Türkiye ithal ikameci sistemin bir olumsuz sonucu olarak dış açığı büyüyen bir ülkedir. Bunun yanı sıra, 1973 yılında "sosyal devlet"e dayalı ve Keynesyen ekonominin çöküşünü başlatan büyük bir ekonomik kriz gerçekleşmiştir. "1970'li yılların sonuna gelindiğinde ... sovyet sisteminde aşınma derinleşmiş, Üçüncü Dünya'daki ulusal kalkınmacı paradigma iflas etmiş, [Batı'daki] refah devleti modeli [de] aşınma sürecine girmişti" (Başkaya, 2011, s. 14). Bu koşullarda krizin etkileri Türkiye'de iyice hissedilmeye başlanmıştır. Bu ekonomik kriz, ülke ekonomisini sarsarken, grevlerden de ücret artışı ile çıkılamamıştır.

Ardından 12 Eylül darbesi ile işçi hareketi bastırılmış ve işçi sendikaları kapatılmıştır. Ekonomik düzenlemenin başına ise Turgut Özal geçirilmiştir. 1980 öncesinin en güçlü ve işçilere taviz vermemeyi ilke edinen işveren birliği olan MESS'in (Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası) bir dönem genel sekreterliğini Özal'ın yapmış olması da yeni yönetimin sınıfsal karakterine dair önemli bir ayrıntıdır. Yeni dönemde, işçi ve işveren ilişkileri adım adım yeniden şekillendirilecektir:

"12 Eylül askeri müdahalesinin hedeflerinden biri, belki de başlıcası olan işçi hareketi 1980 sonrasında büyük bedel ödemek zorunda bırakılmıştır. 1987 yılına kadar reel işçi ücretleri kesintisiz düşürülmüştür. 1987 yılına kadar işçi kesiminden bu gelişmelere yönelik önemli bir tepki gelememiştir. 1987'de grevlerde patlama bu politikaya ilk ciddi tepki olmuştur." (Çap ve Durmuşkaya, 2014, s. 39).

12 Eylül 1980 Düzeni ve İşçi Sınıfının Haklarında Gerilemeler

12 Eylül Hükümeti'nin ilk icraatlarından biri tüm grevleri yasaklayarak grevci işçilere işbaşı yapmalarını emretmek olmuştur. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) başkanı Halit Narin de bu rejimin ülke ekonomisine istikrar getireceğini söyleyerek memnuniyetini belirtmiştir (Ahmad, 1995, s. 216). Bu açıklama askeri hükümete örgütlü sermaye çevrelerinin destek verdiğini göstermiştir.

Çoğunlukla bürokratlar, profesörler, emekli subaylardan oluşan yeni hükümet, "21 Eylül 1980'de yürütme yetkisi MGK'ya ait olmak üzere kurulmuştur" (Tokatlı, 1999, s. 29). Ardından ekonomide liberalleşme sürecini yürütme görevine uygun görülen Turgut Özal Ekonomiden Sorumlu Bakan olmuş onun 24 Ocak Kararları'nın alınması sürecinde birlikte çalıştığı Kaya Erdem Maliye Bakanlığı'na getirilmiştir. Kararları uygulamak konusunda tam serbestlik verilen Özal'ın askeri rejimin desteğini alarak, gerçekleştirdiği ilk uygulamalar "fiyatlar[ın] serbest bırakılarak enflasyonun aşağı çekilmesi, ücretlerin düşük düzeyde tutularak tüketimin engellenmesi, ihracatın artırılması ve dış borç ödemelerinin ertelenmesi için yabancı finans çevreleriyle anlaşmaların yapılması olmuştur." (Ahmad, 1995, s. 217).

1980-87 arasında enflasyon hızının da altında artışlar yapılarak ücretler olabildiğince düşük tutulmuştur. Ücret düzeyleri yüksek bulunan işkollarında enflasyon tahmininin de altında zam yapılmaktadır. İmalat sanayiinde reel işçi ücretleri 1981'den sonra hızla düşüşe geçmiştir (Sönmez, 1992, s. 33-34, 153-154). Buna ek olarak TL'nin dolar karşısındaki reel değerindeki aşınma enflasyonun altında bir devalüasyon aracılığıyla sağlanmış, böylece yabancı sermaye için ücretler iyice düşmüş, yabancı sermaye yatırımları Türkiye'ye böylece çekilmiştir.

Bunlar dışında ücretli kesimin de grev, toplu sözleşmeye ilişkin haklarının kısıtlanması ve sendikal örgütlülüğün zayıflaması 1980'li yıllarda çalışanların aleyhine bir durum ortaya çıkarmıştır (Boratav, 1991, s. 39-43). İşçi sınıfının ücretlerini düşük tutabilmek için, 1961 Anayası ile tanınan hakların geri alınması gerekmekteydi. Dolayısıyla Anayasa ve ilgili kanunların değiştirilmesi ve böylelikle sendikaların gücünün azaltılması hedeflenmiştir.

1983 yılında yürürlüğe giren 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu (SK) ve 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu (TİSGLK) ile sendikal hak ve özgürlüklere büyük kısıtlamalar getirilmiştir (Koray ve Çelik, 2007, s. 308; Çelik, 2017, s. 199). Greve başvurmanın koşulları kanun yoluyla zorlaştırılmıştır. Sendikalar sadece toplu iş görüşmesi sırasında uyuşmazlık çıktığı zaman greve başvurma yetkisine sahiptir. Bunun dışında toplu iş sözleşmesi imzalandıktan sonraki süre içinde hiçbir şekilde grev yapılamayacaktır. Daha önemlisi iş sözleşmesindeki hükümlerin uygulanmaması durumunda başvurulabilen **hak grevi** yasaklanmıştır. Uygulanmadığı takdirde işvereni dava edebilme hakkı ise sadece işyerinde yetkili sendikaya verilmiştir (Güzel, 1995, s. 312-313).

Aynı tarihte çıkan Sendikalar Kanunu uyarınca bulunduğu işkolundaki işçilerin %10'unu, işyerindekilerin de yarıdan fazlasını örgütleyenler bir işyerinde toplu görüşme yapma yetkisine sahip olabilmektedirler. (Güzel, 1995, s. 315). Ayrıca grev süresince işçilerin işverenden ücret alamayacağı, bu yönde bir maddenin TİS'e de konamayacağı, grevcilere yetkili sendikasının ödeme yapması zorunluluğu getirilmiştir (Güzel, 1995, s.344). Bunun yanı sıra siyasi grev, genel grev, dayanışma grevi de açıkça yasaklanmıştır. Kanuni grev için aranan şartlar oluşmadan yapılan grev ise kanun dışı grev olarak kabul edilmektedir. İşverenler,

kanun dışı grevin yapılması kararına katılan, yapılmasını teşvik eden işçilerin iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilme hakkına sahiplerdir. (Yelek, 2024, s. 38-39).

Grev hakkının kullanımına ilişkin bir başka sınırlama da bazı sektörlerde çalışanların bu haktan mahrum bırakılmasıdır. Grev yapılamayacak işkolları kanunla belirlenmiş geniş bir kesim dışarıda bırakılmıştır: Madencilik, enerji, demir, hava ve deniz yolu taşımacılığı, turistik mekanlar, belediye hizmetleri, kamu hizmetleri, eğitim hizmetlerinde çalışanlar grev yapamamaktadır (Güzel, 1995, s. 322).

12 Eylül sonrası 1983'te yürürlüğe giren 2822 sayılı TİSGLK madde 33'e göre, milli güvenliği veya genel sağlığı bozacak nitelikte olan bir grevi Bakanlar Kurulu, kararname ile 60 gün süre ile erteleyebilmektedir. Ancak erteleme sonunda uyuşmazlık çözülmediyse, 34. Maddeye göre Yüksek Hakem Kurulu (YHK) uyuşmazlığa dair karar verecektir. Sonuç olarak ertelenen grev hakkı fiilen kullanılamaz hale getirilmiştir (Topalhan, 1999, s. 21). Sendikanın bu konuda tek yapacağı grev iptali kararının aleyhine Danıştay'a yürütmeyi durdurma davası açmaktır.

TİSGLK VE SK düzenlemelerinde belirtilen yetkili sendika barajları yüzünden, Türkiye'deki sendika sayısı 1980 tarihinde 200 iken, 1985'te 45'e indirilebilmiştir (Güzel, 1995, 343). Yasal olarak kazanımları ellerinden alınan işçiler, 1984'te işten atma yasağının kaldırılmasıyla işten atılmaya başlamışlardır.

Bu dönemde DİSK tasfiye edilmiş, yöneticileri yargılanmıştır. Sadece Türk-İş, 1982 yılında faaliyetlerine yeniden başlayabilmişti (Koç, 1998: 149). Darbe sonrasında Türk-İş, yeni düzen içerisinde işçileri temsilen yer alacağını ummuştur. Ancak 1984 sonrası, tabandan gelen baskılarla Türk-İş yöneticileri YHK üyeliklerinden ayrılmışlardır. Çünkü siyasal yönetimde TİSK Çizgisi ve sermaye yanlısı görüşler egemendir (Boratav, 1991, s. 121-122). Bunun yanı sıra Türk-İş bünyesinde bulunmak istemeyen, 1980 öncesinde DİSK'e bağlı sendikalar bağımsız olarak faaliyetlerini sürdürmek istemişlerdir. Bunlar arasında Otomobil-İş, kapatılan Maden-İş yerine metal sektöründeki işçiler tarafından tercih edilmiştir. 6 ay barajı aşamadığı, işkolunun %8'i kadar işçiyi örgütlediği için yetki alamayan sendika 1984'te yetki almayı başarmış ve örgütlenme faaliyetlerine devam etmiştir (Çabuk, 2015). Diğer yandan, 1985'ten itibaren Türk-İş, ANAP iktidarına gönülsüzce cephe alarak bu partiye oy verilmemesi konusunda çağrı yapmıştır. (Koç, 1998, s. 123).

Araştırmanın Yöntemi

1987 yılında gerçekleşen 12 Eylül sonrası ilk grevleri araştıran bu çalışmada gazete arşiv çalışması yapılmıştır. Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri arşivlerinde Kasım 1986-Aralık 1987 aralığında yapılan gazete taraması sonucu elde edilen verilerle grevler sırasında yaşananlar ortaya konulmuştur. Gazete taramasında grev ve sendika kelimelerinin geçtiği haberler taranmış ve buradaki bilgilerden yararlanılarak bu grevler sırasında yaşananlara ve grevlere karşı işveren ile hükümet tepkilerine yer veren haberlerden yararlanılmıştır. Bunlara ek olarak, Türk-İş ve ona bağlı Petrol İş'e ait yıllıklardan da dönemin grevleri ile ilgili bilgiler toplanıp harmanlanarak bu ilk grev dalgasının karakteri ve grev kırıcılık girişimlerine dair nitel bir araştırma yapılmıştır.

12 Eylül Sonrası İlk Sınıfsal Karşı Çıkışlar: İşçi Grevleri Dalgası

İşçi sendikalarının gücünün temel dayanaklarından birini oluşturan grevi "bir şikâyeti dile getirmek veya bir talebi zorla kabul ettirmek amacıyla, işin bir grup çalışan tarafından geçici olarak durdurulması" şeklinde tanımlamak mümkündür (Hyman, 1989, s. 17). 12 Eylül sonrasında işçi sınıfı sessizliğe gömülmüş görünmekteydi. 1984 yılında grev dışı eylemler başlamıştı. Ancak 12 Eylül yasalarıyla grev aracılığıyla başarıya ulaşmanın zor olduğu belirtilmekteydi. Buna rağmen 1986 yılının Kasım ayında grev kararları alındı. 1987 yılı grevlerin patladığı yıl oldu. Bunlardan ilki olan Netaş grevine Bağımsız Otomobil-İş üyesi 2700 işçi katılmıştır. Yine ardından aynı yıl bağımsız Las-Petkim-İş üyesi 1300 işçi, Derby Lastik ve Jilet fabrikasında greve çıktı. Şeker Sigorta'da 164 kişi greve çıktı.

Ardından 1987 yılı sektörel grevler ile devam etti. Yine aynı yıl, 1987'de Petrol-İş 66 işyerinde greve çıktı. Türk-İş'e bağlı sendikalar dahi bu dönem üye tabanının baskısıyla grev kararı almak mecburiyetinde kalmıştır. Yine 1987 yılının Haziran ayında, 117 farklı işyerinde çalışan Deri-İş üyesi deri işçileri greve çıkmışlardır (Koç, 1998, s. 155). Tümtis ise 45 ambarda greve çıktı. Aynı yıl Tez-Koop-İş Sendikası Migros'ta 34 şubeyi kapsayan bir greve çıkmıştır. Türk Metal Sendikası ise Seydişehir Aliminyum Tesisleri'nde grev başlatmıştır. Ne var ki, metal ve deri sektöründeki grevlerin yasal süreç gereği önceden duyurulması, daha grevlerin başlatıldığı ilk gün işverenlerin birlikte lokavt ilan etmelerine katkıda bulunmuştur. Bir kamu işyeri olan Seydişehir'de ise Özal hükümetinin grev karşısında tavrı sert olmuştur.

1980 sonrasındaki yıllarda greve katılan işçi sayıları incelendiğinde, 1987 yılında en yüksek rakama ulaşıldığı görülmektedir. 1986 yılında greve katılan işçi sayısı 7 bin 926 iken 1987 yılında greve katılan işçi sayısı 29 bin 734dir. (Petrol-İş, 1988, s. 149). 1987 Grevleri, yeni yasalarla da grev yapılarak kazanım elde edilebileceğini ortaya koyarken, Özal hükümetinin işveren yanlısı

tavrını ve işverenlerin nasıl birlik içinde hareket ettiklerini de gözler önüne sermiştir. Bunun görülmesiyle farklı sendikaların üst yönetimlerinin de ortak hareket etmesi gündeme gelmiştir (Petrol-İş, 1988, s. 150-151).

Grevler Karşısında İşveren ve Hükümet İşbirliği ve Grevkırıcılık Girişimleri

12 Eylül sonrasında bilindiği üzere başlangıçta bütün sendikalar kapatılmış, sonrasında sadece Türk-İş'in faaliyetine devam edebileceğine karar verilmişti. DİSK yöneticileri ise 1980 öncesi faaliyetleri nedeniyle yargılanmaktaydı. Ancak Özal'ın ve hükümetin DİSK karşısındaki tavrı bu yasağın sürmesinden yana görünmekteydi. Grevlerin hemen öncesinde mecliste, 1987 Malî Yılı Bütçesi görüşülürken dönemin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mükerrem Taşçıoğlu yargılamaları devam eden DİSK'liler için "o kafası kopasıca sendikalar" ifadesini kullanmıştır. The Herald Tribune yabancı gazetesine demeç veren Özal da "Eğer komünizm propagandası yaparsanız mahkûm olursunuz. DİSK üyeleri bu kıstasa göre yargılandılar... DİSK'e komünistler mali yardım yaptı" diyerek DİSK Davası'na sendikanın mahkum edilmesi yönünde bir etki yapmayı amaçlamıştır (Pekin, 1998). Sadece DİSK değil, Türk-İş'i de rahatsız edici bulan Özal, yine mecliste Türk-İş yönetimini Türk işçisini temsil etmemekle itham etmiştir (Milliyet, 1986, 26 Aralık). Türk-İş'in grev kararları alması ile 1987'den itibaren Özal hükümeti bu sendika ile çok daha fazla karşı karşıya gelecektir. Grev süreçlerinde hükümetin grev kırıcı faaliyetlere göz yumması bu tavrın önemli bir göstergesi olacaktır.

Grev kırıcılığını en basit haliyle bir grev kararının veya uygulamaya konmuş bir grevin etkisini azaltmak ve mümkünse grevi tamamen engellemek üzere yapılan eylemler ve propagandalar olarak tanımlamak mümkündür (Caniklioğlu, 1998, s. 506) Grev kırıcılığa müsaade etmeyen bir mevzuat da barışçıl çalışma ilişkilerinin teşviki için oldukça gereklidir (Talarico, 2021, s. 590). 1980 sonrası neoliberalleşmenin başladığı ülkelere bakıldığında, neoliberal başkan Thatcher döneminde, grev kırıcı faaliyetleri ile bilinen ABD'li şirket yöneticisi Ian MacGregor'un İngiliz Çelik Şirketi'nde başkan olduğu ardından kömür madenciliği alanında benzer sendika karşıtı ve grev kırıcı faaliyetler yürütmeye devam ettiği görülmüştür (Beynon, 1985). Türkiye'de de benzer biçimde 1987 grevlerinde grev kırıcılığına göz yumulduğu ve bunun Özal hükümetinin işveren yanlısı politikalarının bir parçası olduğu görülmüştür.

1987 yılının ilk büyük grevi 1986 sonunda başlayan Netaş grevi olmuştur. Netaş grevi, "toplu pazarlık sürecinde grev dışı eylemlerinde (yemek boykotu, yürüyüş, iş yavaşlatma vb.) görüldüğü" ve sınıf içi dayanışmanın örneğini teşkil eden bir grev olmuştur (Petrol-İş, 1988, s. 150-151). Netaş'ta işverenin açık grev kırıcı faaliyeti ve buna göz yumulması 1987 grevlerinin kazanılması sürecinin zorluklarla dolu olduğunu göstermektedir.

İşveren greve çıkmadan önce grev haberini aldığından fabrikaya 14-16 yaşlarında endüstri meslek lisesinden gelen 130 stajyer işçi almış, bu kişileri çalıştırarak grev kırıcılığı yapmıştır (Milliyet, 1987, Ocak 7). Oysa grev hakkının amacını yerine getirmesinin koşullarından biri grev kırıcılığına engel olunmasıdır. Kanun, yedek işçilerin kullanılmasını yasaklayarak işvereni grev veya lokavt masraflarını üstlenmeye zorlamaktadır.

Ancak 14 Şubat 1987 tarihinde, fabrikadan mal çıkarılmasını engellemek isteyen grevci işçilere karşı işveren polis çağırmış ve altı işçi gözaltına alınmıştır. Polisler böylelikle yedi kamyon malın fabrikadan çıkışını sağlamışlardır (Milliyet, 1987, Şubat 14). İşçiler, yasalara göre işverenin grev süresince işyerinden mal çıkartamayacağını belirtmiştir. Buna rağmen böyle bir girişimde bulunan işveren yasayı açıkça ihlal etmeye çalışmıştır. Burada TİSGLK yasası maddelerine uyulmadığı halde işverenin hükümetten destek gördüğü ve açıkça grev kırıcılığına göz yumulduğu görülmüştür. Otomobil-İş Sendikası başkanı İlhan Dalkılıç da hükümetin göz yummasıyla grevin kırıldığını belirtmiştir (Milliyet, 1987, Ocak 5) Grevin uzamasında Özal hükümetinin işçilere az ücret vermekle ilgili işveren yanlısı politikalarının etkisi bulunmaktadır. İşçilere grevle hak alınamayacağını kanıtlamak isteyen hükümet işverene destek vermektedir (Doğru ve Ballı, 1987).

İşyeri temelli bir grev olan Netaş grevi grev kırıcılık ile baltalanan tek grev değildi. Bu yıl sektörel bazda kitleselleşen grevler de benzer durumlarla yüz yüze gelmiştir. Bunlar içinde özel sektörde yapılan Petrol-İş Grevleri ve Deri-İş Grevleri de yer almaktadır.

Petrol-İş eş zamanlı olarak 63 işyerinde birden 9524 üyesi ile greve çıkmıştır (87 Petrol-İş Yıllığı, s. 161). Petrol-İş'in yetkili olduğu 67 işyeri için KİPLAS (Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik İşverenleri Sendikası) toplu halde başvuru yapmış ve Petrol-İş ile işverenleri temsilen toplu sözleşme görüşmelerini yapmak için yetki almıştır (87 Petrol-İş Yıllığı, s. 161).

Özal hükümeti bu süreçte KİPLAS işverenlerinin kredi vadelerini uzatmış, vergi ve SSK borçlarını ertelemiş ve geniş ithalat olanakları sağlamıştır (87' Petrol-İş, s. 180). Dahası kamu işyerlerini de KİPLAS'a üye yaparak desteğini göstermiştir (Tek Gıda-İş, 2024). Böylece grevler uzamış, işverenler daha uzun süre dayanabilmişlerdir. Bu yine hükümetin işçilerin grevini başarısızlığa uğratmak için işverenleri desteklediğini göstermektedir. İşveren dayanışması amaçlı kurulan işveren örgütleri de desteklerini

eksik etmemiştir. KİPLAS, grevde olan işyerlerine günde 16 milyon ödediğini ve bunun 4 milyonunu TİSK'in verdiğini açıklamıştır (87' Petrol-İş, s. 181).

1987 yılı Haziran ayında, Deri-İş Sendikası'nın yetkili olduğu 33 işyerinde başlayan greve deri işverenleri 117 işyerinde lokavtla yanıt vermiştir. Dayanışma grevi kanunla yasak iken deri işverenlerinin topluca dayanışma lokavtına gitmeleri yasadışı sayılabilecekken buna engel olunmaması hükümetin işveren yanlısı tavrını da ortaya koymaktadır. İşverenler birbirleriyle dayanışmak ve ücretlerin artmaması için topluca kepenk indirmişlerdir.

Buna ek olarak, bazı deri işverenleri İstanbul Kazlıçeşme'de greve çıkılan fabrikada lokavt ilan ederken, komşu illerde başka atölyeler kiralayarak üretime devam etmişlerdir. Gazete haberine göre lokavtın kaldırılması sonrasında işyeri halen grevde olan bir firmanın ücretlere zam yaparak ismi verilmeyen bir işyerinde üretime başladığı, işveren sendikasına üye diğer işyerlerinde de benzer gelişmelerin beklendiği ifade edilmektedir (Deri İşkolu: Garip Bir Çağrı, 1987, Ağustos 28). Bazı deri işverenleri grevdeki işçilerden bir kısmını kaçak olarak bu komşu illerdeki atölyelerde çalıştırarak gizlice üretimi sürdürüp grevi zayıflatmaya çalışmışlardır. İstanbul'da yaşayan işçileri servisle çalışmaya götürebilen işveren yasal sınırlamalardan bu şekilde kaçarak grevi kırıcılığı yapmıştır. Milliyet gazetesinde bunun haberini yapan Ali Haydar Nergis, Çerkezköy'de üretim yapan bir firmayı teşhir etmiş, bunu "12 Eylül modeli grev" olarak nitelemiştir (Nergis, 1987, Ekim 18). Bunun yanı sıra Petrol-İş grevlerinde görüldüğü gibi, hükümet, deri işverenlerinin borçlarının ertelenmesini sağlayarak işveren yanlısı tutum göstermiştir (Türk İş Aylık Dergi, 1987, s. 17).

Kamu işletmelerinde yapılan Seydişehir Aliminyum grevi öncesinde, Türk Metal Sendikası karşısına daha önce Özal'ın kurduğu Kamu İşverenleri Sendikası ile toplu pazarlık masasına oturmuştur. Grev sırasında Seydişehir Aliminyum'a ithalat yapma izni verilmiştir. Kamu işletmesinin ithalat yaparak satışa devam edebilmesi grevdeki işçiler karşısında elini oldukça güçlendirmiştir. Ayrıca bu süreçte Özal, işçileri fabrikayı kapatmakla tehdit etmiştir (Türk İş Aylık Dergi, 1987, s. 17). Grevin sonlandırılması için doğrudan sendikaya talimat verildiğini Türk Metal Sendikası başkanı Mustafa Özbek doğrulamış '"Fabrikayı kapatırım' diyen de Başbakandır. O sözünden sonra sözleşmeye, hiç kimse, hiçbir bakan karışamadı." diyerek anlaşmaya zorlandıklarını anlatmıştır (Cumhuriyet, 1987, Eylül 5, s. 9). Bu durum Özal hükümetinin ücretleri düşük tutma politikasını sürdürürken grev kırıcılığın her türüne de başvurduğunu göstermektedir.

Grev Kırıcılığa Rağmen 1987 Grevlerinin Sonuçları

12 Eylül sonrasının ilk büyük grevi Netaş, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Taşçıoğlu'nun tarafları masaya oturttuğu üçlü bir görüşme sonrası başarıyla sona ermiştir. %31 işveren teklifine karşı %50 işçilerin talebinin arası bulunarak %40.5 zam yapılması iki taraf açısından kabul görmüştür. Ancak bu süreç Türkiye'de 12 Eylül sonrası greve gitmenin ne kadar zor olduğunu da göstermektedir. Yaklaşık üç ay boyunca, sendikanın bütçe yetersizliği yüzünden maddi imkansızlıklara karşı da direnen işçiler, işverenin stajyer işçilerle üretimi sürdürmeye çalışarak stoktaki malları kamyonla dışarı çıkarmasına engel olamamışlardır, polis baskısı ve gözaltılarla karşılaşmışlardır. Hükümet, Netaş işçisini dize getirerek grev yaparak haklarını almak isteyen bütün işçilerin önünü kesmek istemiştir. Ancak başarılı bir anlaşma ile grev sonlandırılmıştır (Türkiye'de Grev Yapılabilir mi?, 1987, Şubat 22).

Petrol-İş'in toplam 63 işyerine yayılan büyük grevi de 4 aya yakın bir süre sonra anlaşmayla sonuçlanmıştır. Cumhuriyet tarihinde ilk kez 63 işyerinde eşzamanlı olarak greve çıkıldığı da not düşülmelidir. Türk İş'in greve maddi destek olamayışı karşısında Petrol-İş üyeleri dayanışma için para toplayarak, grevciler anısına yaptırılan hediyelik eşyaları satın alarak, toplu dayanışma mesajları imzalayıp göndererek greve destek vermişlerdir. İşçi sınıfı dayanışması açısından grevde sergilenen en önemli duruş, sözleşmesi imzalanan grevdeki işçilerin sözleşmenin henüz yapılmadığı işyerlerindeki grevcilerle dayanışma amacıyla grevlerini sürdürmeleri olmuştur. Birlikte başlatılan grevin birlikte bitirilmesi sınıf dayanışmasının bir göstergesi olmuştur (87 Petrol-İş, s. 181). Grev sonunda işçi ücretlerinde %60-80, sosyal haklarda %150-300 arası zam alınmıştır. Toplu sözleşme imzalandıktan sonra, sadece iki işyeri greve devam etmek istemektedir. Genel başkanın konuşmasını bölerek greve devam diyen işçilere Selvi "Eğer alınan haklar yeterli değilse ve suçlu ben isem istifaya hazırım." demiştir. Ancak bugünkü ekonomik sistem içinde alınan haklarla en fazla üç ay dayanılacağını eklemiştir (Milliyet, 1987, Haziran 19). Bu da neoliberalizmin ücretlerde daralma politikasının bertaraf edilmesi için sadece ekonomik mücadelenin yetmeyeceğine dair bir uyarı mahiyetinde olmuştur.

12 Eylül sonrasının en yaygın ve uzun lokavtı ise Deri-İş grevine yanıt olarak deri işverenleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Geri koşullarda çalışan 4000 kadar deri işçisi grev ve lokavtlardan etkilenmiştir (Deri-İş Grevi 50 Günü Doldurdu, 1987, Ağustos 13). Greve rağmen bazı işverenlerin grev kırıcılık yaparak üretime devam etmeleri gibi önemli sorunlar yaşanmıştır. Greve katılan deri işçilerinin temel geliri Deri-İş Sendikası'nın verdiği grev ödeneği olmuştur. Ancak işçi sayısı hesaba katıldığında dağıtılan grev ödeneğinin geçimi sağlayacak düzeyde olmadığını tahmin etmek güç değildir. (Kahraman, 2019, s. 2627). Belirtilen

grev kırıcı faaliyetlere rağmen işçiler grevi 129 gün sürdürmüştür. Grev sonunda 117 işyerinde 3500 işçi için yapılan toplu sözleşmede ücret ve sosyal haklarda %83 artış sağlanmıştır (Deri Grevi Bitti, 1987, Ekim 30).

12 Eylül 1980'den başlayarak 1987 yılına kadar reel işçi ücretleri sürekli olarak düşürülmüştür (Akkaya, 2000: 216). Ancak bu yıl gerçekleşen grevlerin çoğunun ücret artışları ve sosyal haklarda ciddi iyileştirmeler ile sonuçlanması yeni yasalarla dahi grevle kazanım sağlanabileceğini göstermiştir. 1987'de canlanan işçi sınıfı hareketi, grev hakkının sınırlandırıldığı mevcut yeni düzende cesaret vermiştir (Doğdu, 2021: 69-70).

Ancak tüm bu grev süreçleri, grev kırıcılığın karşısında durulmadığını, dönemin hükümetinin işveren yanlısı bir politika izlediğini ve mevcut yasaları işverene uygulamakta gönülsüz olduğunu göstermektedir.

Sonuç

12 Eylül sonrasında Turgut Özal'ın ekonominin başına geçirilmesi serbest piyasa ekonomisine geçiş ve sermaye yanlısı bir yönetim kurulması anlamına gelmekteydi. Neoliberalleşme süreci değişen yasalarla el ele grevleri önlemiş, ücretleri baskı altında tutmuştur. Ancak ücretlerin enflasyon hızının da altında artışlarla sabit tutulması ve işçilerin 1970'lere göre alım gücünün azaldığı 1980-87 sürecinin meyvesi, Otomobil-İş ve Türk-İş'e bağlı sendikaların greve çıkmaları olmuştur.

Ancak bu grevler sürecinde, işverenler dayanışma lokavtı, grevdeki işyerine ait üretimi kaçak işletmede sürdürme, yedek işçi olarak stajyerlere üretim yaptırma ve üretilen malları fabrikadan dışarı çıkarma gibi grev kırıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Diğer yandan kolluk kuvvetlerinin buna engel olmaya çalışan işçileri tutuklaması, ANAP hükümetinin özel sektör işvereninin borçlarını ertelemesi ve kolaylık sağlaması, kamu işletmelerinde ithalata izin vermesi ya da yasaya aykırı işveren davranışlarına göz yumması gibi işvereni destekleyen tutum ve faaliyetleri de grev kırıcılığa iştirak ettiğini göstermektedir. Daha da ötesinde hükümetin söylemleri ve eylemleri ile iki sınıf arasındaki anlaşmazlığın ifadesi olan grev sürecinde bir taraf olan işverenlerin çıkarlarını öncelemesi endüstri ilişkilerinde bağımsız bir hakem olması gereken devlet kurumlarının bir sınıfın çıkarları için kullanılması anlamına gelmektedir. Çalışanlar nezdinde ise hükümetin güvenilirliğini de zedelemektedir. Sendikaların ise hükümetin sermaye yanlısı siyasetini deşifre etmesine ve eleştirel yaklaşmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu süreçte faaliyete yeniden geçmesine izin verilen Türk-İş geleneksel kimliğine uygun biçimde devletle ve siyasetçilerle iyi ilişkiler içinde olmaya ve işverenle uzlaşmacı bir sendikal siyaset izlemeye çalışmıştır. Böylelikle devlet nezdinde daha önce sahip olduğu kurumsal saygınlığı devam ettirmek ve siyaset üstü bir anlayış ile işçilerin temsilcisi olarak 12 Eylül sonrası demokratik Özal hükümeti tarafından da muhatap kabul edilmek arzusu içindedir. Ancak 1980'lerin ikinci yarısında hem aşağıdan gelen eleştiriler hem de hükümetin sendikal mücadele karşıtı söylemi Türk-İş'i hükümetle uzlaşma yerine grev kararlarını alacak iradeyi göstermeye itmiştir. Bunda DİSK'in mücadeleci sendikacılığını benimsemesine rağmen Türk-İş dışında bir alternatif kalmadığı için burada yer alarak onu daha mücadele yanlısı bir çizgiye getiren sendikacıların da payı bulunmaktadır. Bu sendikacıların o dönemde Türk-İş içinde izledikleri siyaset ise başka bir çalışmanın konusudur.

Diğer yandan, 1987 yılındaki ilk büyük grevler kazanım elde etmenin güç, fakat olanaklı olduğunu göstermiştir. Grev kırıcılık ile karşı karşıya kalınmasına rağmen Seydişehir dışındaki grevlerin kazanımla sonuçlanması işçilerin sendikanın verdiği grev kararını sürdürmek yönünde kararlı olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde işçilerin işverenden ücret alamamaları, sendika ödeneğinin geçinmeye yetmemesi gibi maddi sıkıntılar sınıf dayanışmasıyla yani farklı işyerlerinden işçilerin maddi ve manevi desteği ile giderilmeye çalışılmıştır. Grevdeki işçilere yapılan maddi destekler 1987 grevlerinin hükümet ve işveren işbirliğine rağmen sonuca ulaşana dek sürdürülmesini sağlamıştır.

Grevle gelen kazanımlar karşısında işverenler işçi sınıfının örgütlenmesini dağıtmak ve ücretleri düşürebilmek için ilerleyen yıllarda yine hükümetlerle işbirliği içinde devreye "parçalı üretim modeli" ve "taşeron çalışma"yı sokacaklardır. 1991 sonrasında adım adım büyük işletmelerdeki işçiler, farklı alt işletmeler altında istihdam edilerek taşeron biçimde çalışmaya başlamış, işçi sınıfı arasındaki işyeri temelli birlik ve sendikalaşma bu yolla bitirilmeye çalışılmıştır. Böylece büyük işverenler üretici güçleri farklı firmalar altında çalıştırarak greve gidilmesini zorlaştırmanın başka yollarını bulacaklardır. Bu koşullarda başarılan grevler ise başka çalışmaların konusudur.

Kaynakça

Ağlatan Sözleşme. (1987, Haziran 19,) Milliyet, 13.

Ahmad, Feroz (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Albo, G. (2008). 'Neoliberalism and the Discontented' içinde Panitch L.and Leys C. (ed.), Socialist Register: Global Flashpoints: Reactions to Imperialism and Neoliberalism. Londra: Merlin Press.

Albo, G. (2009) "The crisis of neoliberalism and the impasse of the union movement", *Development Dialogue* 51, Postneoliberalism – A beginning debate, ss. 119-131.

Başkaya, Fikret (2011). "Seksen Öncesi/Seksek sonrası ya da Rejimin Niteliği", Karaburun Bilim Kongresi Bugüne Bakmak: 1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri. İstanbul: Dipnot.

Boratav, Korkut (1991). *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*. İstanbul: Gerçek.

Caniklioğlu, N. (1998). Grev Kırıcılığı, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Checchi, D., ve Visser, J. (2005). "Pattern persistence in European trade union density: A longitudinal analysis 1950–1996." *European Sociological Review*, 21(1), 1-21.

Çap, İlkin Behlül ve Durmuşkaya, Cihan, (2014) "Türkiye'de Sendikacılığın Tarihsel Gelişimi ve Sendikalaşma Oranının Azalma Sebepleri", *European Journal of Social Sciences Education and Research* 3(2), 33-47.

Çelik, A. (2017) "Çalışma İlişkilerinde Esneklik ve Kuralsızlaşma: 1980'den 2010'a", Çalışma İlişkileri Tarihi içinde, Makal, A. (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Çelik, A. (2010) Vesayetten Siyasete Türkiye' de Sendikacılık (1946-1967). İstanbul: İletişim.

Deri Grevi Bitti. (1987, Ekim 30). Milliyet, 10.

Deri iş kolu: Garip bir çağrı. (Ağustos 28, 1987). Cumhuriyet Arşiv.

DİSK-AR Raporu (2020) Emeğe Karşı Sermaye Darbesi: 12 Eylül İşçi Haklarını Nasıl Yok Etti?, Aziz Çelik (ed.) İstanbul: DİSK.

Doğdu, Hande Beyza (2021) "1980 Sonrası Grev Yasaklarındaki Süreklilik ve Dönüşüm Üzerinden Türkiye'de Otoriter Neoliberalizmin Gelişimine Dair Bir İnceleme", İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Doğru, Necati, Ballı, Rafet (1987, Şubat 13). "Bir Grevin Anatomisi", Milliyet, 11.

Güzel, Şeyhmus (1995). *Türkiye'de İşçi Hareketi*. İstanbul: Sosyalist Yayınlar.

Haberler (1987, Şubat 14). Milliyet., 3-14.

Haberler (1987, Ocak 5) Milliyet, 8.

Huw, Beynon (1984) "The Miners' Strike in Easington", *New Left Review* 148, ss. 104-115.

Hyman R. (1989). *Strikes.* 4th Edition. London: Macmillan.

Kahraman, Özge (2019). "1987 Kazlıçeşme Deri İşçilerinin Grev Öyküsü", *Çalışma ve Toplum* 4, 2611-2638.

Karanfil, İlknur (2015, Temmuz 1). Netaş işyeri temsilcisi Mehmet Çabuk ile Mülakat. Yer: Birleşik Metal-İş Sendikası.

King, Desmond ve Wood, Stewart (1999) The Political Economy of Neoliberalism: Britain and the United States in the 1980s, içinde Kitschelt, H., Lange, P., Marks, G., & Stephens, J. D. (ed.). Continuity and Change in Contemporary Capitalism. Cambridge: Cambridge University Press.

Koç, Yıldırım, (1998) *100 Soruda Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Koçak, Hakan, Çelik, Aziz (2016) "Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi", Çalışma ve Toplum 2, 647-678.

Koray, M., Çelik, A. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Sosyal Diyalog,* Ankara: Belediye-İş Yayınları.

Kutal, M. vd. (1998). *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi,* Cilt 2. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Lee, C. S. (2005). "International migration, deindustrialization and union decline in 16 affluent OECD countries, 1962–1997." *Social Forces,* 84(1), 71-88.

Nergis, Ali Haydar (1987, Ekim 18). Grev Kaçakları!, Aktüalite, 2.

Pekin, Faruk (1998). "DİSK Davası", maddesi, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1. Cilt. İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Petrol-İş. (1988). '87 Petrol-İş Yıllığı. İstanbul: Petrol-İş.

Ozan, Ebru Deniz (2012). *Gülme Sırası Bizde: 12 Eylül'e Giderken Sermaye Sınıfı, Kriz ve Devlet.* İstanbul: Metis.

Sönmez, Mustafa (1992). *100 Soruda 1980'lerden 1990'lara 'Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Talarico, Andrea (2021). "Technological Strikebreaking: A Case Study of Quebec's Anti-Scab Legislation", Relations Industrielles / Industrial Relations, 76(3), 587-606.

Tek Gıda-İş, (2024). " ANAP Döneminde kamu kesimi işveren sendikacılığı" Sendika Akademisi. https://www.tekgida.org.tr/anap-

doneminde-kamu-kesimi-isveren-sendikaciligi-68269/ Erişim: 10.03.2025.

Tokatlı, O. (1999) *Kırmızı Plakalar: Türkiye'nin Özallı Yılları*, 1. Baskı, İstanbul: Doğan Kitapçılık A. Ş.

Türker Topalhan, (1999) "Türk İş Hukukunda Grev Ertelemesi ve Uygulamaları", *Gazi Üni. İİBF Dergisi* 2(99), 17-39.

Türkiye'de Grev Yapılabilir mi? (1987, Şubat 22) Milliyet , 7.

Türk İş Aylık Dergisi (1987, Ağustos) "Seydişehir Grevi ve Diğerleri", 17.

Western, Bruce (1995). "A Comparative Study of Working-Class Disorganization: Union Decline in Eighteen Advanced Capitalist Countries," *American Sociological Review* 60, ss. 179-201.

Yelek M. S. (2024). İşveren Sendikalarının Grev Kırma ve Sendikasızlaştırma Faaliyetleri: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) Örneği. *Mülkiye Dergisi,* 48(1), 29-70.

6 İşçiye Gözaltı. (1987, Şubat 14). Milliyet, 6.